

si'na bazı sorular yöneltmiş ve bunların açıklanmasını istemiştir. Nüzhet Sabit'in sorularının cevaplandırılmaması üzerine Ahmed Naim'in *Sebilürreşâd*'da "İslâm'da Dâvâ-yı Kavmiyyet" yazısı ile başlayan polemik, Ağaoğlu Ahmed'in buna karşılık olarak *Türk Yurdu*'nda "İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet" adlı yazısı ile karşılık gö-rerek mesele her iki yazarın bu adlar altındaki seri makaleleriyle uzun uzadıya tartışılmıştır.

Mecmuada ayrıca millî iktisat ve sermaye konusu işlenerek, savaşın şartları ve sonuçları üzerinde durulmuş, bir millî iktisat programı yapılmasının ve eleman yetiştirilmesinin önemi vurgulanarak Kırım ve Kazan'da yaşayan Türkler'in ticaret ve sanayi alanındaki başarıları ve girişimcilikleri örnek gösterilmiştir. Ahmed Muhiddin'in millî iktisatla ilgili görüşleri doğrultusunda yabancı sermayeye karşı millî sermaye savunulmuş ve yazar kadrosunda Rusya'dan gelen Türkler'in de yer almasından sonra Rusya'daki müslümanların ticaret ve sanattaki başarılarını konu edinen makalelerle müslüman-Osmanlı girişimciliği özendirilmeye çalışılmıştır. Ziya Gökalp'in "korporatist" (lonca benzeri şirketleşme) görüşleri de yine *İslâm Mecmuası*'ndaki "İçtimâî Neviler" makalesinde şekillenmiştir.

Köprülüzâde Mehmed Fuad'ın dinin edebiyata etkisi ve İslâm'dan önceki Türk edebiyatını inceleyen seri makaleleri, Ziya Gökalp ve Aka Gündüz'ün şiirleri, İslâm büyükleri hakkındaki biyografiler, savaş haberleriyle Türklük ve İslâm âlemi havadisleri mecmuada yer alan diğer yazılardır. Eski Osmanlı meşhurlarını konu alan yazıların çoğu Bursalı Mehmed Tâhir'in kaleminden çıkmıştır.

İktidarda bulunan İttihat ve Terakkî Fırkası'nın ittihad-ı İslâm siyasetinden vazgeçerek onun yerine resmî politika

olarak Türkçülüğü benimsediği devrede çıkmış olan dergi, I. Dünya Savaşı'nın ağır şartlarından etkilenmesine rağmen yayımını sürdürmüş ve ilk sayılarında belirttiği amaçlarından ayrılmamıştır. Osmanlı Devleti içinde Türkçülük ve milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıkmasında ve belli bir sisteme bağlanmasında rol oynayan *İslâm Mecmuası* üzerine yapılan bazı incelemelerde makalelerin bibliyografik dökümü yer almaktadır (Erdoğan, s. 12-89; Arai, s. 190-204).

BİBLİYOGRAFYA :

Tanık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Cereyanı*, İstanbul 1962, s. 77-88; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara 1973, s. 382-386, 389, 396; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya 1966, II, 535-537; Adil Erdoğan, *İslâm Mecmuası'nın Sistematik İndeksi* (1982), İÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. 2346, s. 1-89; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi: Metinler, Kişiler*, İstanbul 1986, I, s. XLV-L, LXII-LXIII; Tuba Çavdar, *İslâm Mecmuası'nın Türk Dönemsel Yayını İçinde Yeri ve Önemi* (yüksek lisans tezi, 1988), İÜ Basın Yayın Yüksek Okulu; Hüseyin Kâzım Kadri, *Ziya Gökalp'in Tenkidi* (haz. İsmail Kara), İstanbul 1989, s. 54-58; Massami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği* (trc. Tansel Demirel), İstanbul 1994, s. 127-143, 190-204; Yıldız Akpolat-Davud, "II. Meşrutiyet Dönemi Sosyolojisinin Kaynakları II: İslâm Mecmuası", *Türkiye Günlüğü*, sy. 45, Ankara 1997, s. 204-218; Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", *TCTA*, I, 127.

TUBA ÇAVDAR

İSLÂM TARİH, SANAT ve KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ

İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı milletlerarası kültür ve araştırma kuruluşu.

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (Research Centre for Islamic History, Art and Culture), İslâm Konferansı Teşkilâtı genel sekreterliği tarafından akılda kolay

kılması için İstanbul Research Centre for Islamic Culture and Arts ibaresinden yapılan IRCICA kısaltması ile tanınır. Merkezin kurulması, Türkiye Cumhuriyeti'nin teklifi üzerine İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nın İstanbul'da yapılan yedinci toplantısında kararlaştırılmış (1976), kuruluş statüsü Dakar (1978) ve ilk yıllık çalışma programı İslâmâbâd (1980) toplantısında kabul edilmiştir. Elli altı üye ülkesi bulunan merkezin ilk genel direktörü İstanbul Teknik Üniversitesi profesörlerinden Doğan Kuban ve ikinci direktörü ise halen bu görevi sürdüren Ekmeleddin İhsanoğlu'dur. İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin etkinlikleri, İslâm Konferansı Teşkilâtı genel sekreteri veya temsilcisiyle merkez genel direktörü ve üye ülkelerden üçer yıllık sürelerle seçilen kültür ve sanat konularında uzman on kişinin oluşturduğu yönetim kurulunun teklifi, İslâm Konferansı Teşkilâtı üst kurullarının kabul ve onayı ile gerçekleştirilir. Merkez İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı olarak 1983'te kurulan Milletlerarası İslâm Kültür Mirasını Koruma Komisyonu'nun (ICPICH) sekreteryası ve faaliyet organı görevini de yürütmüş, bu kuruluş 2000 yılında kapatılarak bütün görevleri IRCICA'ya devredilmiştir. Görev yeri, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından kullanımına tahsis edilen Yıldız Sarayı dahilindeki Seyir Köşkü, Çit Kasrı ve Yaveran Köşkü'dür. Milletlerarası kampanyalarda toplanan bağışlarla 1980-1986 yılları arasında restore ettirilen bu binalarda yönetim, araştırma, yayın, bilgisayar, kütüphane ve arşiv birimleri, fotoğraf stüdyosu, konferans ve sergi salonları bulunmaktadır. Yıldız Sarayı'ndaki dört odalı bir daire daha arşiv olarak kullanılmak üzere 1998'de bu binalara eklenmiştir.

Merkezin belli başlı görevleri, İslâm medeniyetinin bütün dünyada daha iyi tanınması ve anlaşılması için araştırmalar yapmak ve bunları yayımlamak, konferans, sempozyum ve sanat sergileri düzenlemek, İslâm tarih, kültür ve sanatıyla ilgili olarak bütün dünyada yapılan faaliyetleri izlemek ve duyurmak, bu alanlarda çalışan kişi ve kuruluşlar için bir odak vazifesi görmek ve aralarındaki iş birliğinin gelişmesine yardımcı olmaktır.

Bu görevler çerçevesinde 1980-2000 yılları arasında toplam yetmiş iki kitap yayımlanmış, yurt içinde ve dışında 160 sanat sergisi, halka açık 192 konferans ve

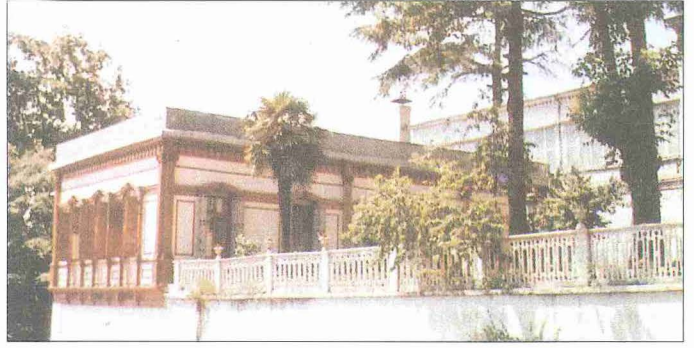

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi idare binalarından biri olan Yaveran Köşkü

kırk milletlerarası toplantı düzenlenmiştir. Araştırma projelerinin sonuçları kaynak eser mahiyetindeki yayınlarla araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Yayımlanan eserler arasında araştırma ve sanat kitapları, bibliyografyalar, kataloglar, konferans tebliğleri ve fotoğraf albümleri bulunmaktadır.

Merkezin araştırma projelerinden biri, dünyanın çeşitli bölgelerindeki müslüman milletlerin tarihlerinin müslüman tarihçiler tarafından yazılmasını hedef almaktadır. Bu proje çerçevesinde Türkler'in, Orta, Güney ve Güneydoğu Asya, Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya ve Afrika müslüman milletlerinin tarih ve kültürleri üzerine araştırmalar yapılmakta ve milletlerarası konferanslar düzenlenmektedir. Türk tarihiyle ilgili olarak *A Short History of Turkish-Islamic States: Excluding the Ottoman State* (Ankara 1994) ve *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (I-II, İstanbul 1994, 1998) adlı eserler yayımlanmıştır. 1986 yılında Pakistan'da "Güney Asya İslâm Tarih, Sanat ve Kültürü" adıyla milletlerarası bir seminer düzenlenmiş, burada sunulan bildiriler kitap haline getirilmiştir (*Islam in South Asia*, Islamabad 1995). Bruney, Endonezya ve Malezya hükümetleriyle iş birliği içinde Malay dünyası İslâm medeniyeti üzerine bir araştırma projesi gerçekleştirilmiş olup çalışmalar kitap olarak yayımlanmıştır (*Islamic Civilisation in the Malay World*, Kuala Lumpur 1997). 1996'da Dakar'da "Batı Afrika'da İslâm Medeniyeti", 1998'de Bakü'de "Kafkasya'da İslâm Medeniyeti" ve 2000 yılında Sofya'da "Balkanlar'da İslâm Medeniyeti" sem-

İslâm Tarih,
Sanat
ve Kültür
Araştırma
Merkezi
idare binalarından
Seyir Köşkü

pozumları ve 1999'da İstanbul'da "Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim" kongresi düzenlenmiştir.

Merkezin yürütmekte olduğu belli başlı projelerden bir diğeri müslüman milletlerin bilim tarihiyle ilgilidir. Bu proje çerçevesinde araştırma eserleri, katalog ve bibliyografyalar neşredilmekte, milletlerarası sempozyumlar düzenlenmektedir. Yayımlanan başlıca kitaplar arasında *Türkiye Kütüphaneleri İslâmî Tıp Yazmaları Kataloğu* (İstanbul 1984), *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası* (İstanbul 1985), *Transfer of Modern Science and Technology to the Muslim World* (İstanbul 1992), *Osmanlı Astro-nomi Literatürü Tarihi* (I-II, İstanbul 1997), *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi* (I-II, İstanbul 1999) ve *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* (I-II, İstanbul 2000) bulunmaktadır. Merkezin ayrıca yayımladığı kaynak eser koleksiyonlarının katalogları arasında da *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu* (I-III, İstanbul 1986), *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)* (İstanbul 1986), *Kıb-*

rıs İslâm Yazmaları Kataloğu (İstanbul 1995), *el-Arşifü'l-'Osmânî* (Amman 1986) ve *Ottoman Yearbooks (Salnames and Nevsals)* (İstanbul 1982) anılabilir.

Öte yandan 1515'ten 1980'e kadar almış beş değişik dilde basılmış Kur'ân-ı Kerim tercümelerinin bibliyografyasıyla (İstanbul 1986) el yazması tercüme ve tefsirlerin bütün dünya koleksiyonlarında bulunan nüshalarının bibliyografyası yayımlanmıştır (İstanbul 2000). Afrika ülkelerinde Hevsâ, Volof, Tamaşek, Songay, Kanuri, Fulfulde gibi çeşitli mahallî dillerde yapılan sözlü tercüme ve tefsirlerin ses kayıtları da derlenmektedir.

Merkezin en önemli faaliyet alanlarından biri de İslâm sanatları konusunda araştırma eserleri yayımlamaktır. Neşredilen kitaplar içinde Türkçe, Arapça, İngilizce, Malayca ve Japonca baskıları yapılan *İslâm Kültür Mirâsında Hat Sanatı* (İstanbul 1992) adlı albüm yer almaktadır. İstanbul'da 1983'te düzenlenen Milletlerarası İslâm Sanatları Sempozyumu'nu el sanatlarının çeşitli dallarıyla ilgili olarak gerçekleştirilen seminer ve festivaller takip etmiştir. Bu alandaki bir diğer önemli faaliyet de üç yılda bir düzenlenen ve beşincisi 2000 yılında yapılan milletlerarası hat sanatı yarışmasıdır. Ayrıca İslâm mimarisi konulu araştırma ve proje yarışması ile İslâm kültür mirası konulu fotoğraf yarışması düzenlenmiş, Süleymaniye Kütüphanesi'nin iş birliğiyle İstanbul'da Afrika ve Asya ülkelerinden uzmanların katıldığı, tarihî el yazmaları ve arşiv belgelerinin tamiri ve korunması konusunda eğitim programları gerçekleştirilmiştir.

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, Bosna-Hersek hükümetiyle iş birliği içinde Bosna-Hersek İslâm tarih ve kültürüyle ilgili araştırmalar yapmaktadır. Bu çerçevede *Islamic Architecture in Bosnia and Herzegovina* (İstanbul 1994), *The Old Bridge (Stari Most) in*

İslâm Tarih,
Sanat
ve Kültür
Araştırma
Merkezi
idare binalarından
Çit Kasrı

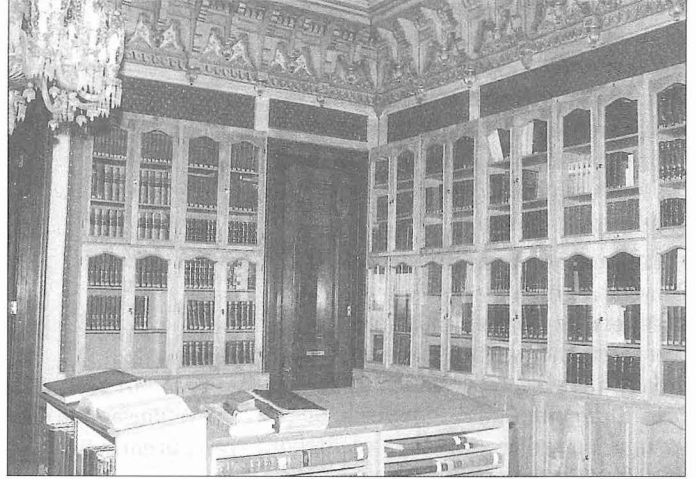

Mostar (İstanbul 1995), *Studije o Bosni, Historijski Prilozi iz Osmansko-Turskog Perioda* (İstanbul 1994), *Population of Bosnia in the Ottoman Period* (İstanbul 1994) ve *A Survey of Islamic Cultural Monuments Until The End of the 19th Century in Bosnia* (İstanbul 1996) adlı beş kitap yayımlanmıştır. Bosna-Hersek'in mimari ve kültür mirasını tanıtmak, eserlerin onarımına ve korunmasına yardımcı olmak üzere 1994'ten beri her yıl bütün dünya üniversitelerinden mimarların katıldığı atölye çalışmaları düzenlenmektedir. Bosna-Hersek tarihi, kültür ve mimarisine dair bir belge arşivi ve fotoğraf koleksiyonu meydana getirilmiş ve bu malzeme çeşitli ülkelerde sergilenmiştir. Ayrıca 1999'da Şârika Emîri Şeyh Sultan b. Muhammed el-Kâsımî'nin maddî desteğiyle Mostar'da XVI. yüzyıla ait Nezirağa Camii yeniden inşa ettirilerek ibadete açılmıştır.

Bütün dünyada İslâm kültür ve medeniyeti hakkında çalışmalar yapan akademik araştırma merkezleri, kütüphane, müze gibi kuruluşların adreslerini ve faaliyetleriyle ilgili bilgileri toplayarak bir veri bankası kuran İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi bu bilgileri rehber kitaplarda yayımlamaktadır (*International Directory of Islamic Cultural Institutions*, İstanbul 1984, 1991). Aynı şekilde "İslâm Ülkelerinde Kalkınmanın Kültürel Boyutları" başlıklı araştırma projesi çerçevesinde üye ülkelerdeki kültür hayatıyla ilgili eğitim, araştırma-geliştirme, yayıncılık, kütüphaneler, müzeler vb. konularda toplanan istatistik bilgileri de neşretmiştir (*Cultural Dimensions of Development in the OIC Members States*, İstanbul 1991).

İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi İslâm ülkelerinin tarih, kültür, dil, mimari, sanat ve sanat tarihleri üzerine elli dört dilde yazılmış yaklaşık 55.000 cilt kitap, süreli yayın ve çeşitli belgeler ihtiva eden bir kütüphane ile muhtelif ülkelerin halkları, sosyal hayatları, mimari ve sanat eserleriyle ilgili orijinal veya reproduksiyon halinde olmak üzere 70.000 tarihî fotoğraftan meydana gelen bir arşiv kurmuştur. Arşivde Yıldız Fotoğraf Albümleri adıyla bilinen, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında bir araya getirilmiş yaklaşık 35.000 fotoğraftan oluşan tarihî koleksiyonla çeşitli özel koleksiyonlardan derlenen fotoğraflar bulunmaktadır.

İslâm Tarih,
Sanat
ve Kültür
Araştırma
Merkezi
Kütüphanesi'nin
içinden
bir görünüşü

Merkez yılda üç defa İslâm tarihi, sanatı ve kültürü alanlarında bütün dünyada yapılan konferans, yayın, sergi vb. faaliyetlerle ve aynı zamanda kendi çalışmalarıyla ilgili gelişmelerin yer aldığı üç dilde bir haber bülteni yayımlamaktadır. İslâm ülkelerinde ve diğer ülkelerde benzer sahalarda çalışan yüzlerce araştırma merkezi ve akademik kuruluşla iş birliği yapan İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın ilgili kuruluşları ve özellikle UNESCO ile de ortak projeler yürütmektedir.

Merkezin bir diğer faaliyeti de dünya ilim çevrelerinde İslâm tarih ve kültürüne duyulan ilginin artmasına yardımcı olmak ve bu alandaki çalışmaları teşvik etmek amacıyla oluşturduğu IRCICA Araştırmada Mükemmellik Ödülleri'dir. İlk olarak merkezin onuncu kuruluş yıldönümü vesilesiyle 1990'da, ikinci olarak 1997'de ve üçüncü olarak 2000 yılında kutlanan yirminci kuruluş yıldönümü münasebetiyle çeşitli sahalardaki çalışmalarıyla tanınan ilim adamlarına ödül verilmiştir. Ayrıca bu yıldönümü münasebetiyle geçen yirmi yılın çalışmalarının tarihçesi bir kitap halinde yayımlanmıştır (*IRCICA 1980-2000*, İstanbul 2000).

ZEYNEP DURUKAL

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ

31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla gerçekleşen üniversite reformu ile birlikte İstanbul Dârülfünunu İlahiyat Fakültesi lağvedildiğinde burada görevli olan öğretim üyelerinden bir kısmı emekliye ayrılmış, bir kısmı da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'n-

de görevlendirilmiştir. İlahiyat Fakültesi'nin lağvedilmesiyle ortaya çıkacak boşluğu bir ölçüde doldurmak üzere aynı kanun gereği Edebiyat Fakültesi bünyesinde öğrencisi olmayan İslâm Tetkikleri Enstitüsü kurulmuş, İlahiyat Fakültesi'nin öğretim üyelerinden bazıları bu enstitüde görevlendirilmiş ve müdürlüğüne M. Şerefettin Yaltkaya getirilmiştir. İsviçreli Albert Malche'ye hazırlatılan üniversite reformu raporunda Edebiyat Fakültesi'ne bağlı, "ulûm-i dîniyye" veya "diyanet ve İslâm felsefesi tarihi" adıyla öğretim yapacak, ders programı da metafizik ve din felsefesi, Kur'an tarihi ve tefsiri, İslâm dini ve hukuku tarihi, Arapça, Farsça ve hadis şeklinde olacak bir bölüm açılması teklif edilmişse de bu madde dikkate alınmamış, sadece İslâm inançları, tarih, kültür ve medeniyeti alanlarında ilmî araştırma yapacak İslâm Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştur. Fakat enstitüde öğrenim görmek için başvuran çok sayıdaki öğrencinin talepleri 6 Kasım 1936'da Edebiyat Fakültesi Meclisi'nde görüşülmüş ve reform kanununda eğitim öğretime izin verilmediği gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Zamanla, görevli hocaların emekliye ayrılması veya ölümleri üzerine boşalan kadrolara yeni tayinler de yapılmadığından enstitü 1941 yılında kapanmıştır.

1946'da Türkiye'nin çok partili hayata geçiş hazırlıklarıyla birlikte üniversitenin özerk bir yapıya kavuşturulması gündeme gelmiş, nihayet 18 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe giren 4936 sayılı Üniversite Kanunu'nun 2. maddesi uyarınca üniversite ve fakülteler yeni enstitü, bilimsel araştırma, öğretim ve yayım kurumları açmaya yetkili kılınmıştır. Bir süre sonra Edebiyat Fakültesi Umumi Türk Tarihi Kürsüsü öğretim üyesi Zeki Velidi Togan, kapanan İslâm Tetkikleri Enstitü-